

Begraafplaatsen op Curaçao

Een *Fundgrube* voor genealogen

Het bestuderen van grafstenen kan een welkome aanvulling zijn op papieren onderzoek. Begraafplaatsen leren je daarbij ook nog eens over de cultuur rondom leven en sterven. Auteur Christel Monsanto

De begraafplaatsen op Curaçao heten in het Papiamentu *santana*, naar het oudste kerkhof van de eveneens oudste katholieke kerk Santa Ana aan de Roodeweg in de wijk Otrobanda. Vele jaren doe ik al onderzoek naar de plaatselijke families van Curaçao. Het navorsen op een kerkhof ondersteunt niet alleen het onderzoek in de burgerlijke stand of de kerkelijke archieven, maar de wandeling tussen de graven helpt mij ook om de emotionele en sentimentele kanten van het fenomeen dood en de bijbehorende rituelen beter te begrijpen. Op Curaçao zijn – net als op de buureilanden Aruba en Bonaire – van oudsher vele gebruiken die rond de levenscyclus van de mens een belangrijke rol spelen. In het verleden ben ik daarop al kort ingegaan in mijn handleiding *Roots Karibense* uit de reeks 'Voorouders van Verre'. De geboortes van 1910 tot 1919 uit de burgerlijke stand komen binnenkort (later dan verwacht, want in 2019 was het honderd jaar na dato) beschikbaar op de website van het Nationaal Archief Curaçao. Dat ligt anders voor de jaren 1920 tot 1922. Die komen in verband met het bijhouden in tienjarentafels pas aan het einde van de tienjarige periode, in 2029, beschikbaar. Dat betekent dat onafhankelijke

onderzoekers zoals ik even geduld moeten hebben; familieleden hebben altijd de mogelijkheid gegevens bij de burgerlijke stand op te vragen. Is in verband met de privacy wel de geboortedatum maar (nog) niet de overlijdensdatum openbaar, dan kan de gang over een begraafplaats en het bezoek aan een graf in sommige gevallen uitkomst bieden. De beste tijd voor zo'n bezoek is in november, als de meeste begraafplaatsen voor Allerzielen, 2 november, zijn schoongemaakt. Onkruid en bijen- of wespennesten worden verwijderd zodat familieleden makkelijk en veilig ornamenten, lantaarns of boeketten kunnen plaatsen. Vanwege het tropische klimaat brengt men eerder plastic bloemen of keramiekornamenten naar het graf dan verse bloemen; voor de begrafenis worden wel losse bloemen in de kist en verse kransen en bloemstukken op de doodskist gelegd.

Funeraire architectuur

Tot 1818 was het de bewoners van Curaçao toegestaan om op privéterreinen, bij vrijstaande woningen of bij een landhuis te begraven. In dat jaar werden nieuwe regelingen van kracht en was men verplicht op de bestaande denominatieve (katholiek, protes-

tant, joods) begraafplaatsen te begraven. Toch waren ook na 1818 nog steeds uitzonderingen mogelijk. Oude particuliere graven zijn onder andere nog te zien bij de landhuizen Hato, Santa Cruz en Ascencion. De oudste graven op Curaçao waren cilindergraven. Na de plaatsing in de grond werd een tonvormig gewelf opgemetseld; oorspronkelijk gebruikte men daarvoor klinkers uit Nederland, later lokaal materiaal zoals koraalsteen of diabaas. Na de openstelling van de oudste katholieke begraafplaats aan de Roodeweg en de toen nieuwe protestantse begraafplaats aan de Oranjestraat, in de loop van de negentiende eeuw, werden daar de plekken schaarser en gingen men ertoe over om de graven in eigendom te verkopen of voor langere tijd te verhuren. Aanvankelijk was het nog mogelijk in de aarde te begraven, maar door plaatsgebrek veranderde deze gewoonte en werden zogenaamde kelders gebouwd. Deze kelders of mausolea hebben één, twee of meer nissen voor de doodskisten. De begrafenisverenigingen (*seter*) bouwden ook grotere units. De leden van een *seter* spaarden hun hele werkzame leven door iedere betaaldag een klein bedrag aan de vereniging af te dragen om verzekerd te zijn van een behoorlijke begrafenis.

Een particuliere begraafplaats aan de Roodeweg, niet meer in gebruik. Links achter een cilindergraf. Foto: auteur

De mausolea worden meestal in de families vererfd. Het is gebruikelijk dat men pas na een bepaald aantal jaren, bekend bij de doodgravers en afhankelijk of het lijk al dan niet gebalsemd is, de dichtgemetselde kelder weer opent. Voor een volgende begrafenis worden de resten van de kist uit de nis gehaald en vernietigd, en de botten worden naar achteren geschoven zodat de plek gereed is voor een nieuwe doodskist. Hier is dus sprake van een echt familiegraf. In een noodgeval stellen de eigenaren het familiegraf weleens open voor een ver familielid of zelfs een bekende, met het risico dat als kort daarna iemand in de naaste familie sterft, het niet mogelijk is om het graf te openen. Dit heeft in sommige families al tot hevige ruzies geleid, die tot aan de rechter worden uitgevochten.

De kruizen op de graven en deksels voor de kelders of nissen – *boca*, mond in het Papiamentu – verschillen per kerkhof. Van oudsher gebruiken de daar werkende doodgravers en metselaars specifieke mallen voor de in cement gegoten ornamenten. Het uiterlijk en de versieringen van de graven van alle Curaçaose

Familiegraf op de begraafplaats van de wijk Jan Doret. Foto: auteur

Tegels zijn tegenwoordig veel in gebruik. Begraafplaats Montagne. Foto: auteur

Deze metalen platen waren zeer geliefd in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. De overledene heette in haar geboortekte Tielen. Foto: auteur

Impressie van de begraafplaats Montagne. Foto: auteur

kerkhoven zijn uiteraard ook met hun tijd meegegaan. Opeenvolgende architectuurstijlen vonden hun weerslag in de funeraire architectuur: Biedermeier draperieën, klassieke zuilen, engelen of putti, moderne kunstwerken, Gotisch schrift, tegelwerk. Het tegelwerk, een fenomeen van de laatste jaren en opvallend vaak toegepast om een kelder te bekleden en te verfraaien, heeft als voordeel dat het graf makkelijk schoon te houden is en niet telkens geveerd hoeft te worden, zoals bij de gestucte variant. Op dit moment zijn op Curaçao de volgende begraafplaatsen in gebruik: dertien katholieke (Roodeweg, Santa Maria, Barber, Westpunt, Soto, St. Willibrordus, Montanje, Groot Kwartier, Berg Altena, Jandoret, Janwe, Janwe berg Altena en Santa Rosa), twee protestantse, één van de vrijmetselaars, een particuliere van de familie Perret Gentil, een islamitische, twee joodse, een openbare begraafplaats en drie van commerciële begrafenisondernemers. Daarnaast bestaan er een militaire begraafplaats en een openbare begraafplaats met een nationale herdenkingsfunctie. Voor de vroeger op Curaçao werkende nonnen kan men nog twee kleine dodenakkers nabij hun vroegere werkplekken zien, terwijl de priesters, paters en fraters worden herdacht in een speciaal gedeelte van de santana aan de Roodeweg. Aan het grote aantal katholieke begraafplaatsen kan men goed de oorspronkelijke religie van de vroegere bewoners aflezen. Deze

katholieke begraafplaatsen liggen vooral in de nabijheid van de katholieke kerken.

Joodse ritens en syncretisme

Tegenwoordig begraven alleen joodse inwoners hun overledenen nog in de grond; de joodse wetten schrijven dat voor. De graven hebben rijk versierde dekplaten. De zwarte zerken van onder andere basalt werden uit België geïmporteerd en de lichtere van marmer kwamen uit Italië of Venezuela. Vooral over de historische joodse begraafplaats Beth Haim, waar het oudste graf waarschijnlijk uit 1659 stamt, is veel op internet te vinden. De invloed van de naamgever, de oude Sefardisch-joodse begraafplaats in Ouderkerk aan de Amstel is evident. De dekplaten zijn nu moeilijk leesbaar als gevolg van de neerslag van de olieverffinaderij die ernaast lag en door erosie, maar gelukkig verscheen in 1957 het boek *Precious Stones of the Jews of Curaçao* van Isaac S. Emmanuel met veel genealogische informatie en prachtige foto's uit de tijd dat deze dekplaten nog in een uitstekende toestand verkeerden. Ook werden bijtijds replica van sommige van de originele dekplaten gegoten waarvan men voorbeelden kan zien bij de ingang van het Jewish Cultural Historical Museum achter de Mikvé Israel-Emanuel Synagoge in het stadsdeel Punda. Dat invloeden tussen de diverse religies hebben plaatsgevonden, is ook nu nog te merken op Curaçao. Niet alleen was er heel vroeg al sprake van syn-

De joodse inwoners zijn nog steeds gebonden aan een oud ritueel

cretisme van religies, geleidelijk vermengden de geloofsuitingen die de onvrijen uit Afrika kenden zich met het op Curaçao aangenomen of opgedrongen katholieke geloof. De resten daarvan bestaan en worden nog gecelebreerd in besloten kring. In Suriname is er sprake van Winti, in Haïti van Voodoo, in Cuba van Santería en op Curaçao spreekt men van Brua. Door anderen worden deze geloofsuitingen afgedaan als bijgeloof of toverij. Veel mensen bewaren ook generaties later nog slechte herinneringen aan de manier waarop de katholieke kerk hen in het gareel dwong. Zo mocht een kind dat niet binnen een huwelijk was geboren,

niet op zondag en alleen in het donker worden gedoopt. Een ongedoopt kind dat stierf werd in ongewijde aarde buiten de muur van het kerkhof begraven (in de volksmond *chiké* geheten, varkenshok). Ook ongehuwde samenwoners, gescheiden mensen en vrijmetselaars kwamen daar na hun dood terecht. In de tweede helft van de negentiende eeuw ontlieden vooraanstaande katholieken die schande door een graf op een protestantse begraafplaats te kopen.

De joodse inwoners zijn nog steeds gebonden aan een oud ritueel: na het bezoek aan een begraafplaats die als 'onrein' wordt ervaren, dient men de handen te wassen. Handen wassen heet in het Papiamentu *laba man*. Vandaag de dag is dat een totaal eigen leven gaan leiden, want tijdens een traditionele niet-joodse begraving ziet men dat vooral de mannen nabij kerk, funerair instituut of begraafplaats al gauw de toeg van een café of restaurant opzoeken. Daar drinkt men in gezelschap van de andere rouwenden een 'bitter' - een glaasje jenever, brandewijn, rum of dergelijke. Dit gebruik staat bekend als *laba man*.

Een ander nog levend gebruik is *ocho dia*, een bijeenkomst of wake, beginnend op de avond van het overlijden, van acht opvolgende avonden in de kring van familie, burens en vrienden.

Persoonlijke informatie op het graf

In de overlijdensadvertenties valt op dat bijna iedereen een koosnaampje heeft. Veel minder vindt men deze door familie en goede vrienden gebruikte *nombre di cariño* ook op de graven, maar het komt voor. Anders dan in Nederland is dat geen afkorting of verbastering van de doopnaam. Al ontstaan in de vroegste kleuterjaren, op school of door de vriendenkring gegeven, raakt men deze naam niet meer kwijt. Zo gaan volwassen mannen als Boy of Boeboe door het leven en staan grootmoeders bekend als Bebie of Poppie.

Bij het uitzoeken van de grafsteen zou je verwachten dat de nabestaanden zich op het kerkhof laten informeren over de toestand van de stenen en platen op andere graven, zodat ze kiezen voor materiaal dat ook na stortregens, de noordoostpassaat en de onverbiddelijk blekende zonnestrallen na verloop van tijd goed leesbaar blijft. Maar men is vaak door verdriet overmand en de keuze op dat moment tendeert in de richting van 'alleen het duurste is goed genoeg'. Vaak is men ook in de war over de dag van geboorte of overlijden – hoe kan het anders dat men afwijkende data op de platen aantreft dan wat uit de burgerlijke stand bekend is. Gezien mijn beroep hou ik ook van mensen die na de begrafenis van een geliefde de platen laten aanpassen, zodat te lezen is wie in een bepaalde 'kelder' een laatste rustplaats hebben gevonden.

Immigratie

Na de emancipatie van de voormalige slaven in 1863 zochten de mannen al gauw elders werk en verlieten

Website

Op de website van de Amerikaanse fotograaf en onderzoeker Jeffrey Maass staan naast de in dit artikel genoemde begraafplaatsen ook oude particuliere graven aangegeven. Zie curacaocemeteries.com.

De krant *Amigoe* is op de website van Delpher tot vrij recent digitaal te lezen. Daar zijn soms ook overlijdensadvertenties te vinden.

Vaak is men in de war over de dag van geboorte of overlijden

de plantages aan de landelijke westelijke zijde van Curaçao. Door hun voormalige eigenaren was daar de eenzijdige plicht opgelegd om voor behoud van hun woonhut of stukjes grond diverse hand- en spandiensten te blijven verrichten. Dat gold ook voor hun vrouwen en kinderen, die daarnaast door hoedenvlechten iets bijverdienden. Ook moesten ze de gewassen van hun eigen kostgrondjes delen met de eigenaar van de grond. Deze gewoonte stond bekend als *paga tera* – betaling voor de grond – en de meesten vonden die maatregel knellend. Ze lieten zich ronselen voor werk op suikerrietplantages in Cuba. Anderen volgden tegen het einde van de negentiende eeuw de lokroep om te werken in de dodelijke zwampen van Panama. Maar velen trokken ook naar de binnenstad om gedurende de week in de haven of als losse metselaar, timmerman, schoenmaker, kleermaker of smid te werken. In het weekeinde voegden ze zich dan weer bij de familie op het platteland. Geleidelijk probeerden de mannen werk te vinden bij de opkomende industrieën, zoals in de fosfaatmijnbouw op Santa Barbara en na 1917 in de olieraffinaderij gelegen aan het Schottegat. Het valt dus op, dat een groeiend aantal mensen die in de landelijke gebieden geboren waren, hun laatste rust vonden op een begraafplaats in de stad. Vooral op de katholieke begraafplaatsen van Santa Maria en die van de Roodeweg wordt dat duidelijk.

Slavengraven

Helaas wordt op Curaçao nog geen werk gemaakt van archeologisch onderzoek naar de graven van de tot slaaf gemaakten. Ook is er nog geen begin gemaakt met structureel onderzoek naar DNA, herkomst, levensomstandigheden, ziektes, kindersterfte of andere belangrijke vraagstukken. Tijdens onderzoek kom je soms minieme aanwijzingen tegen van waar eventueel de slavengraafplaats op de oude plantages ten opzichte van het landhuis en van de slavenuizen gelegen kan hebben. Met deze informatie zou het op sommige plantages, vooral die in bezit van de overheid, mogelijk moeten zijn een

Oude joodse begraafplaats Beth Haim. Op de achtergrond de olieraffinaderij en rechts in de voorgrond een cilindergraf. Foto: auteur

structureel onderzoek te starten. Dat is voor zover ik weet nog nooit gebeurd. Wel is er onderzoek gedaan op botten die geïsoleerd gevonden zijn tijdens werkzaamheden aan wegen of funderingen in de binnenstad. Aan de andere kant is het begrijpelijk dat deze vraagstukken van weinig belang zijn voor een regering die dagelijks met armoede en werkloosheid van grote groepen in de bevolking geconfronteerd wordt.

In de toekomst

Voor de volgende generaties familieonderzoekers zal de hulpbron van de begraafplaatsen gauw niet meer aanwezig zijn. Steeds meer familieleden wensen een crematie, mede ingegeven door de hogere kosten van een graf en het onderhoud daarvan. Uitgestrooid of in een urn thuis – Curaçao kent de gewoonte van urnenmuren of urnengraven (nog) niet –, blijft dan slechts de registratie bij de burgerlijke stand over, met alle restricties wat betreft de openbaarheid. Wel komt steeds meer digitale informatie beschikbaar, en ook de overlijdensadvertenties in de dagbladen blijven voorlopig een goede bron. ●

Literatuur

- Isaac S. Emmanuel, *Precious Stones of the Jews of Curaçao* (New York, 1957).
- Christel Monsanto, *Roots Karibense. Voorouders van Verre deel 4. De Nederlandse Antillen* (Den Haag, 2009).
- Christel Monsanto, 'Antilliaanse namen' in: *Over grenzen. Jaarboek CBG 66* (Den Haag, 2012).
- Christel Monsanto en Rose Mary Allen, 'Drie Amsterdammers in Curaçao in de negentiende eeuw' in: *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam Onderzoek* (Amsterdam, 2020).
- *Op het terras. Met verhalen uit de geschiedenis van Curaçao* (Curaçao 2020), waarin acht verhalen van Christel Monsanto, die eerder in het kwartaalblad *De Archiefvriend* zijn verschenen. Zie archiefvriend.com.

Christel Monsanto woont en werkt als zelfstandig genealogisch onderzoeker sinds 1981 op Curaçao. Voor het CBG maakte zij de onderzoeksgids *Roots Karibense*